

PELITANIEUWS

jaargang 25 nr. 9 december 2019 abonnement € 17,50 per jaar / losse nummers € 3,50

GELUKKIG NIEUWJAAR
SELAMAT TAHUN BARU

COLOFON

INHOUD

UITGAVE

Stichting Pelita®
Nienoord 13
1112 XE Diemen
Telefoon 088-3305111
www.pelita.nl
redactie@pelita.nl

OPLAGE

4500

Pelita Nieuws verschijnt 6 x per jaar.
Abonnement € 17,50 per jaar;
opzegtermijn één maand voor begin
nieuwe jaargang, uiterlijk 1 juli
Losse nummers € 3,50
IBAN NL05INGB0000515000

REDACTIE

Anita Bontekoe
Letty Bonfrère Breuring

EINDREDACTIE

Hans van der Hoeven

ONTWERP/OPMAAK

argante argante, arnhem

ADVERTENTIE VERKOOP

Stichting Pelita
Telefoon 088-3305111
www.pelita.nl
redactie@pelita.nl

DRUK

Drukkerij Damen, Werkendam

ISSN

1835-7835

© copyright

Stichting Pelita®, Diemen

04 / MET IMMERZEEL
OP ONDERZOEK

05 / INTERNERING IN
EN EVACUATIE UIT DE
REPUBLIKEINSE KAMPEN (11)

06 / OOST & WEST (16)

07 / INDIË IN NEDERLAND (11)

08 / INDISCHE BUURTEN
IN NEDERLAND (26)

10 / VAN ZEEVAARDER
TOT GEZAGVOERDER
HET LEVENSVERRHAAL
VAN BOY BRIJL (2)

11 / WIETEKE'S WERELD

12 / DRINGEND GEZOCHT
UW FOTO'S UIT WO2

13 / BEKEKEN DOOR HABIB

14 / BOEKENHOEK

15 / GOUDEN KOPPELS

16 / HALIN-VEILING
VOOR HET GOEDE DOEL (47)

16 / BRONBEEK IN BEELD

17 / INDISCHE EETTAFELS

18 / SELAMAT DATANG
PELITA MASOEK SADJA®S

19 / PELITANIEUWS
ZWEEDSE PRIJSPUZZEL (05)

Overname van artikelen slechts
met toestemming van de redactie
en bronvermelding.

ILLUSTRATIE OMSLAG:
LA BIAR API INJIL TARUS MANYALA
artist: Wim Visser (www.wimvisser.com)
acrylic on canvas
80 x 100 cm

REDACTIONEEL

BELANGRIJK!
UW ABONNEMENT
VERANDERT

We zijn weer bij het einde van het kalenderjaar aangeland, 2020 staat voor de deur. Na de kerstdagen en jaarwisseling wensen wij u natuurlijk een fantastisch jaar in heel goede gezondheid toe. En het belooft een bijzonder jaar te worden waarin wij 75 jaar vrijheid vieren, al ligt dat voor u, met het oog op de bersiapperiode, natuurlijk een slag anders. Desalniettemin is het een heugelijk feit, dat wij, hier in Nederland, althans een zo lange periode van vrijheid hebben gekend. We hopen met het werk van Wim Visser op de voorpagina daar passend uitdrukking aan te hebben gegeven. Dat het nog maar heel lang mag duren, die vrede!

In het kader van '75 jaar vrijheid' vinden er in de loop van het jaar overal in het land allerlei initiatieven plaats. Een beschrijving van één daarvan treft u in deze editie aan, we doelen dan op het project *WO2 in 100 foto's*. Boven dit redactioneel hebben we de heel treffende poster opgenomen die voor ons deel van het project wordt gebruikt. Dat hebben we gedaan om hier nogmaals te kunnen benadrukken, dat we oprecht hopen dat u ergens in een la of op zolder weggestopt nog foto's uit die tijd heeft die kunnen bijdragen aan het welslagen van dit initiatief. En zoals Ben Bot al aangeeft, het zou fantastisch zijn als u in het bijzonder foto's zou kunnen aanleveren uit de tijd tussen begin 1942 en augustus 1945, omdat veel beeldmateriaal uit die periode de tand destijds niet heeft overleefd of moedwillig is vernietigd. Dus als u over beeldmateriaal beschikt, lever het ons aan. En mocht u twijfelen aan de waarde ervan, stuur het toch in, misschien is het uniek, je weet maar nooit!

Verder heeft Pelita heeft het voornemen opgevat aan te haken bij het initiatief van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, dat landelijk Vrijheidsmaaltijden in heel Nederland introduceert als nieuwe 5 mei-traditie. Het doel is dat in elke Nederlandse gemeente dit soort maaltijden worden georganiseerd. Nu geldt voor Indische Nederlanders en Molukkers de datum van 15 augustus als einde van de oorlog met Japan. In het begin van dit redactioneel refereerden we er al aan dat er op dat moment in Nederlands-Indië er geen sprake was van een 'bevrijding'. Desalniettemin hebben we, in overleg met het Nationaal Comité, besloten een aantal van onze Indische Eettafels rond 15 augustus als Vrijheidsmaaltijden te organiseren waarbij wij voor ogen hebben ook scholen te betrekken om zo jong en oud in gesprek te brengen over 'ons' deel van de geschiedenis. U hoort daar te zijner tijd natuurlijk meer over.

Een andere belangwekkende ontwikkeling in het nieuwe jaar is, wellicht heeft u de advertentie gezien, het feit, dat onze directeur Harriet Ferdinandus heeft aangekondigd per 10 maart 2020 van haar pensioen te gaan genieten. In het februari-nummer komen we zonder twijfel uitgebreid terug op deze aanstaande directiewisseling. Naast dit afscheid hopen wij u dan ook aan de nieuwe man of vrouw voor te kunnen stellen.

In de afgelopen edities van Pelita Nieuws hebben wij u aantal malen geïnformeerd over de aanstaande wijzigingen van uw abonnement. De met drie afleveringen verlengde 25ste jaargang loopt ten einde. De nieuwe abonnementsperiode loopt vanaf januari 2020 gelijk met het kalenderjaar. Wij zullen u, anders dan in de voorgaande jaren, in het begin van het nieuwe jaar benaderen voor uw bijdrage 2020 waarbij wij het bedrag van uw abonnement verhogen naar € 21,00. Wij hopen natuurlijk, dat u ondanks deze wijziging tot in lengte van jaren Pelita Nieuws zult willen blijven ontvangen. Wij gaan er vanuit, dat het afgelopen half jaar dat wij u niet in rekening brachten u daarbij helpt. Voor vrienden en ex-KJBB-leden verandert er niets.

Comité van aanbeveling:

Reggie Baay
Marion Bloem
Adriaan van Dis
Wieteke van Dort
Boudewijn de Groot
Ernst Jansz
Yvonne Keuls
Frans Leidelmeijer
Liesbeth List
Willem Nijholt
Winnie Sorgdrager
Rocky Tuhuteru
Hans Wijers

MET IMMERZEEL OP ONDERZOEK

Bert Immerzeel was sinds jaar en dag verbonden aan zowel de Pensioen- en Uitkeringsraad als Stichting Pelita. Hij heeft zich in zijn werk over een lange periode intensief gericht op de verificatie van gebeurtenissen tijdens WO II in Nederlands-Indië en aansluitend de Bersiapperiode. Het leverde indrukwekkende historische verslagen op. Een aantal van zijn vaststellingen willen wij u niet onthouden.

SLAPELOOSHEID

Ik slaap slecht de laatste tijd. Heeft u dat ook soms? Dat u midden in de nacht wakker wordt en dan uren ligt te piekeren over allerlei zaken die overdag meestal minder belangrijk lijken? En als er dan nog enige logica in zat, maar nee, het is vaak een wirwar van dromen en realiteit, van ver en van dichtbij, en vooral: van heden en verleden. En ik vraag me af hoe daarmee om te gaan.

De schrijver Geert Mak opende in oktober het jaarlijkse Geschiedenis Festival met een rede waarin hij wees op de subjectivering van de geschiedenis: een accentverschuiving van de *logos* – de rationaliteit en de nieuwsgierigheid – naar de *mythos*, de terugkeer naar de wereld van de onwrikbare geloofswaarheden. Vooral door de opkomst van het internet leven we in een wereld waarin iedereen overal een mening over heeft, maar de feiten steeds minder belangrijk lijken.

Hij citeerde de Amerikaanse historicus Timothy Snyder uit diens pamflet *Op weg naar de vrijheid*: “Het verlaten van de feiten is het verlaten van de vrijheid. Als er niets meer waar is, kan niemand nog de macht bekritisieren. Er bestaat immers geen grond meer, waarop je dat kunt doen. *Post truth is pre fascism*.” Mak besloot zijn betoog met een oproep aan de historici om uit hun zolderkamers te breken en zich meer te roeren in het publieke debat. Met feiten, cijfers, argumenten en tegenargumenten. “Omdat de lezers, studenten, leerlingen smeken om duiding, om middelen, om in deze chaos weer lijnen uit te zetten en om iets van die ongrijpbare waarheid weer te heroveren op de mythe van de aperte leugen.” Ik herken de woorden van Mak en ben het hartgrondig met hem eens. De feiten worden maar al te vaak overschaduwd door de meningen.

Slachtoffersstatistieken

Neem nu de statistieken van de oorlogsslachtoffers uit Indië. Ik weet het, het wordt een stokpaardje van me, maar toch: heeft iemand zich ooit afgevraagd waarom het aantal gesneuvelde krijgsgevangenen in Japanse tijd (8.200), of het aantal omgekomen Nederlandse soldaten in de periode 1945-1950 (6.000) nóóit ter discussie staat, maar het aantal bersiapslachtoffers wél? Waarom dát aantal sinds de uitvinding van het internet is verveelvoudigd van 3.500 naar 30 duizend of meer? Het antwoord is simpel: omdat in tegenstelling tot bij de eerste groepen achter die laatste ophoging een politiek motief schuilgaat: het motief van de ‘Indische Kwestie’. Er valt nog wat te halen, denken velen. En die

- ① Publiek tijdens het debat in de Tweede Kamer over de voortgang in het beleid voor oorlogsgetroffenen, 28 november 2019.
- ② Het publiek verlaat demonstratief de Tweede Kamer.

indruk is begrijpelijk. “Dertig slachtoffers en nabestaanden van Nederlandse bombardementen in Irak willen daarvoor gecompenseerd worden door de Nederlandse staat”, lees ik in de media. “Waar het om gaat”, zegt hun advocaat Liesbeth Zegveld, “is de vraag wat Nederland heeft gedaan om te voorkomen dat er zo veel burgerslachtoffers zouden vallen? Het is natuurlijk een IS-gebied, maar bewoners hadden bijvoorbeeld gewaarschuwd kunnen worden met pamfletten met de tekst: mensen, het is niet zeker dat het hier vannacht veilig is.” Nogal naïef, denk ik dan. Waarom de terroristen niet gewaarschuwd met een aangetekende brief? Oorlog is oorlog.

Dezelfde advocaat behartigt ook de belangen van een aantal nazaten van de slachtoffers van de zogenaamde Van Imhoff-affaire: het moedwillig achterlaten – en laten verdrinken – van meer dan 400 voornamelijk Duitse opvarenden aan boord van de Van Imhoff na een Japanse torpedering in 1941 voor de kust van Sumatra. Zegveld heeft bij het ministerie van Defensie aangedrongen op een gesprek over deze affaire met als inzet een vorm van genoegdoening of eerherstel voor de slachtoffers en hun nabestaanden. Het zijn maar een paar voorbeelden. Wat deze en andere acties gemeen hebben, is, dat ze meestal zijn geïnspireerd door de sociale media, waar vaak een loopje wordt genomen met de feiten en waar de burger het altijd beter weet dan de overheid.

Ongehoord!

Verder lees ik nog dat een aantal bekende Nederlanders een nieuwe populistische omroep wil oprichten, ‘Ongehoord Nederland’, die de bezorgdheid om migratie, klimaatverandering, de Zwarte Pietendiscussie en de Europese Unie centraal zet. Dat je van mening kunt verschillend over migratie, Zwarte Piet of de Europese Unie, dat kan ik me nog voorstellen. Maar dat je zonder droge ogen kunt beweren, dat de huidige klimaatvoorstellen van de Nederlandse overheid te ver gaan “omdat het met die klimaatverandering wel meevalt”, of, dat andere landen eerst met maatregelen moeten komen, dat kan er bij mij niet in. Historici mogen het misschien moeilijk hebben bij het verdedigen van de feiten, klimatologen nog veel méér.

De tijden zijn er niet meer naar om goed te kunnen slapen.

Mocht u willen reageren op dit artikel, stuur dan een e-mail naar: bert.immerzeel@gmail.com

INTERNERING IN EN EVACUATIE UIT DE REPUBLIKEINSE KAMPEN

Tijdens haar onderzoek naar de Republikeinse kampen heeft Mary van Delden van gegevens uit interviews, enquêtes, boeken en archieven – ondanks soms tegenstelde en mogelijk foutieve informatie of gebrek aan gegevens – een reconstructie gemaakt van de interneringen en de evacuatie in de achttien residenties van Java. Dit onderzoek is niet gepubliceerd. Voor Pelita Nieuws beschrijft zij de gebeurtenissen die voor sommige residenties – gezien de plaatsruimte – sterk zijn ingekort.

De residentie Priangan, deel 2, de Bersiapdoden in Bandoeng

Familie en vrienden konden vermiste personen opgeven bij het eerder genoemde Dutch Liaison Office, onderdeel van het hoofdkwartier van de 37ste Indian Infantry Brigade. In een namenlijst vanaf 29 november 1945 tot 20 maart 1946 is sprake van ca. 619 vermiste personen. Daarvan zijn er 218 teruggekeerd die overigens niet allemaal als vermist waren geregistreerd, want mogelijk verbleven zij in Zuid-Bandoeng. De vraag is dan hoeveel van de vermisten zijn vermoord, hoeveel ingewisseld tegen gevangen-genomen pemoeda en hoeveel geïnterneerd in republikeinse kampen buiten de stad? Daar is geen antwoord op te geven. Evenmin op een RAPWI-rapport van 31 december 1945 waarin stond dat er 72 personen waren vermoord en 860 vermist. Van die laatste groep zijn er door de eerder genoemde kapitein Clarke en de TKR van januari tot 20 maart 1946 nog ca. 54 personen teruggebracht. Een schatting maken van het aantal (Indo)-Europese bersiapdoden in Bandoeng is onmogelijk. Het Dutch Liaison Office heeft verslagen van gruwelijke moorden, maar hierbij waren ook Chinese, Ambonese en Indonesische slachtoffers. Aantallen slachtoffers die genoemd worden, zijn ook niet te verifiëren. En hoe betrouwbaar zijn cijfers van ooggetuigen? Als iemand b.v. vertelt dat in enkele huizen bij de Tjitepoesrivier dagelijks ca. 20 personen werden gedood, dan zijn massagraven onvermijdelijk. Maar in Bandoeng is alleen Bronbeek bekend.

Mogelijk zijn er van de (Indo)-Europese groep niet honderden omgebracht zoals wel eens wordt gesteld, want behalve onbekende aantallen vermoorde Chinezen, Ambonezen en Indonesiërs spreken ex-geïnterneerden regelmatig over Bandoeng in republikeinse kampen. Uit bovenstaande (verkorte) geschiedenis van Bandoeng worden een drietal zaken duidelijk. In deze stad vonden geen massale interneringen plaats. Dat was logistiek gezien onmogelijk. Inwoners van Bandoeng verdwenen door kidnapping; alleen of in groepjes.

Ook het verschijnsel dat op Java veelal in eerste instantie alleen de mannen en oudere jongens werden geïnterneerd, gaat voor Bandoeng niet op. Iedere (Indo)-Europeaan die binnen bereik kwam, mannen, vrouwen of kinderen, werd gekidnapt. Wat het verdwijnen van Nederlanders in Bandoeng tot medio maart 1946 duidelijk maakt, is dat door het bestaan van de republikeinse kampen op Java veel bersiapslachtoffers zijn voorkomen. Er kwam een einde aan het moorden omdat de (Indo)-Europeanen in de bewaakte kampen niet bereikbaar waren voor die pemoeda die de 'merdeka' interpreteerden als een vrijbrief voor moord en doodslag. De mannen en oudere jongens waren al tussen 11 en 19 oktober 1945 geïnterneerd (hoewel tijdens interneringen in plaatsen als Serang, Koenigan, Buitenzorg, Depok, Garoet, Soerabaja en rond Malang doden vielen), terwijl vrouwen en kinderen vanaf eind oktober en vooral in november en begin december in kampen terecht kwamen. Voor zover bekend zijn na de internering van de mannen geen vrouwen in republikeins gebied vermoord en mochten zij zelfs in verschillende plaatsen gebruiksartikelen en voeding bij de mannenkampen afleveren.

Internerings vanuit en rond Bandoeng

De interneringen in de Priangan verliepen tamelijk ingewikkeld. Dat komt vooral omdat in het zuiden en zuid-oosten van Bandoeng ca. 30 kampen waren waar (Indo)-

Bron: Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie - Indische Collectie.

- ② Opgraving van vermoorde personen in Bandoeng voor een eervolle herbegraving (maart '46). (bron: Archief Moesson)
- ③ Pupillenschool in Gombong. Verzamel- en evacuatiecentrum voor o.a. de Priangan. (bron: Collectie drs. J. Anten)

Europeanen op verschillende data werden geïnterneerd en wel vijf tot acht keer van het ene naar het andere kamp verhuisden. Lang niet alle routes zijn bekend, maar een voorbeeld van zo'n zuidelijke route is de geschiedenis van een jongeman die al eerder in een Japans kamp had gezeten en in november 1945 met zijn familie in Bandoeng werd opgepakt. Na enkele dagen huisarrest volgde transport naar de Tegallegra racebaan in Zuid-Bandoeng waar al meerdere mensen zaten. Ze kregen te horen, dat ze op zondag zouden worden geruild tegen opgepakte pemoeda. Maar in Noord-Bandoeng aangekomen bleek, dat de Britten op zondag niet uitwisselden. Teruggekomen bij de racebaan kwam er net een vrachtauto aan met andere

geïnterneerden die al twee weken langer vastzaten. De bewakers vroegen of ze het billijk vonden, dat die mensen eerder werden uitgewisseld en daarmee ging de groep akkoord. Op maandag vond de ruil plaats, maar de achtergebleven groep had pech. De Britten voerden op dinsdag een militaire actie uit en de groep werd in allerijl per vrachtauto naar Madjalaja vervoerd en ingesloten in een oude desaschool. Hier zaten al meer mannen en vrouwen uit Bandoeng. In maart 1946 volgde overplaatsing naar het plantershuis van de thee- en kina-onderneming Lodaja bij Kertasari waar de mannen en vrouwen in

beperkte vrijheid tot augustus verbleven. Toen ging de groep naar Tasikmalaja, mogelijk naar de inheemse school Negerawangi. Ongeveer twee weken later werden alleen de mannen en jongens overgebracht naar een oude rubberonderneming bij Bandjarsari. Dit kamp werd in november 1946 opgeheven. Het lag namelijk in een moerasgebied en de gevolgen bleven niet uit. Velen werden ziek en één persoon stierf. De bewaking schrok hier blijkbaar zo van, dat het kamp werd ontruimd. De ernstig zieken gingen naar het hospitaal in Tjiamis en de rest naar de oude koffie-onderneming Tjiembah bij Panawangan.

In januari 1947 gingen de geïnterneerden van Tjiembah weer naar Tasikmalaja voor hereniging met familieleden. Kort daarna vertrokken ze per trein onder bewaking van de TNI (voorheen TRI) voor evacuatie naar het verzamel-evacuatiekamp in de Pupillenschool van het KNIL in Gombong (Midden-Java). Vandaaruit evacueerde de POPDA hen in april per geblindeerde trein naar Batavia. De jongeman merkte nog op, dat zijn bewakers niet vervelend waren en in tegenstelling tot het Japanse kamp had hij geen honger geleden.

Wordt vervolgd

16

OOST & WEST

Eerder in Pelita Nieuws liet Cary Venselaar de kunstenaar W.O.J. Nieuwenkamp aan het woord over de zes grote reizen die hij naar Nederlands-Indië maakte tussen 1898 en 1937. Nu vertelt Venselaar aan de hand van prenten uit de nalatenschap meer over hem.

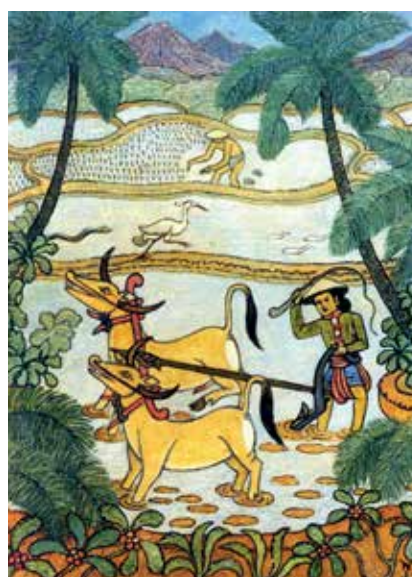
Toen Nieuwenkamp in 1937 op Bali aankwam, zijn laatste reis naar Indië, kon hij niet aan land komen in Boelèlèng wegens een te onstuimige zee. Daarom werd gelost te Tjeloekanbawang. De passagiers werden daar met sloepen naar de wal gebracht en per draagstoel op het droge gedragen. Auto's stonden gereed om hen naar Singaradja te vervoeren. Het was feest in de stad, het huwelijk van Juliana en Bernhard werd gevierd met optochten, tentoonstellingen en bijeenkomsten. Al in Boelèlèng kwam hij oude bekenden tegen:

Ook de regent van Boelèlèng, I goesti Poetoe Djilantik is een oude bekende en de begroeting is hartelijk. Onze kennismaking dateert van 1904 en van 1906, toen wij de expeditie in Zuid-Bali mede maakten. Resident is G.A.W.C. de Haze Winkelman. Deze maakt de indruk niet veel op te hebben met Bali en de Baliërs. Tenminste toen ik mij aan hem voorstelde was zijn eerste gezegde: 'Ja, ik heb wel van u gehoord, u bent ook zo iemand die de Bali-ziekte te pakken heeft!' Nu ik geloof wel dat hij geheel vrij is van deze 'ziekte' en dat hij de dag zal zegenen waarop hij het eiland zal kunnen verlaten, bevorderd, of met pensioen...

Den volgende dag, 8 januari – het is 350 jaar geleden dat Jan Pieterszoon Coen werd geboren – hebben er wedrennen plaats tussen tien spannen van ossen uit verschillende districten van Noord-Bali, n.l. twee span uit Boelèlèng, twee uit Koeboetambahan, twee uit Sawan, twee uit Boeboenan en twee uit Krobogan.

Bij deze wedstrijden gaat het er niet om welk span het hardst kan draven, doch welk het, onder het rennen zich het sierlijkst zich beweegt, den kop het fierst geheven houdt, de voorpoten het elegantst opheft en de langen staart, die niet recht achteruit of in de hoogte mag steken, het mooist gekruld houdt, zoo ongeveer in de vorm van een oor aan een theepot.

De jury, uit voornamen Baliërs bestaande, verklaart welk span het meest aan alle eischen heeft voldaan, welk span daarop volgt en welk als derde in aanmerking komt. Er zijn echter geen tastbare

Zeetempeltje te Boelèlèng, getekend op 8 januari 1937.

prijzen uitgeloofd, doch alle deelnemers krijgen een zelfde kleine vergoeding voor hun moeite. Er wordt ook niet gewed. Wel een verschil, een heel gunstig verschil, met onze paardenrennen...!

Wijnand bleef nog een tijdje in Singaradja. Hij besprak de veranderingen in zijn reisverslag:

De residentswoning is nog steeds hetzelfde gebouw dat ik vanaf 1904 heb gekend. Het is van een miserabelen stijl en ordinaar gemeubeld. Als men bedenkt dat onze voorouders, al dadelijk nadat ze vasten voet op Java hadden gekregen, wat zij voor mooie en doelmatige gebouwen in het nieuwe Batavia oprichten, waarvan er nu nog, na 300 jaar, vele bewaard zijn gebleven die onze bewondering wekken, en hoe smaakvol die gemeubileerd waren, zooals in het museum te Batavia te zien is, dan moet men zich schamen over zoo'n karakterloos product van een of anderen ambtenaar van het B.O.W. (Bureau Openbare Werken) als deze residentswoning is. Al de overige woningen en kantoren van ambtenaren op Bali, en niet alleen daar, zijn geen haar beter.

Ervoor, aan den grooten weg, staat een transformatorhuisje dat moeilijk nog smakeloozer had kunnen wezen, hoewel de ambtenaar die het ontwierp er blijkbaar erg zijn best op had gedaan. Had de man de vernuftige gedachte gehad om den hulp van een Balischen collega in te roepen, dan had er iets moois tot stand kunnen komen, een sieraad voor den omgeving. Zooiets als,

om maar een voorbeeld te noemen, het voetstuk van een klokkentoren, zoals er zoovele op Bali te vinden zijn. Maar een ambtenaar van het B.O.W., die zich tot een inlander zou wenden om medewerking, dat is meer dan belachelijk meneer...!

Het zeetempeltje is alweer veranderd sinds 1925. Het heeft nu weer twee pleintjes, een nieuw plein buiten buiten het fraai

gespleten poortje dat ik in 1918 heb afgebeeld. Een nieuwe overdekte poort met twee zijpoortjes geeft toegang tot dit plein. Die poort van rolstenen en cement opgebouwd is weinig fraai. De meeste balé's en godenverblijven zijn helaas met plaatijzer afgedekt. De stam van den ouden waringin op het tweede plein lijkt mij nog weer omvangrijker geworden, doch het loof ijler, met veel dood hout ertusschen.

INDIË IN NEDERLAND

11

Leeft Indië nog? En waar vindt men Indië dan in Nederland? In deze serie gaat Monnique Haak op zoek naar activiteiten in Nederland waar geïnteresseerden Indië kunnen tegenkomen. Dit keer vertelt acteur, fotograaf en Indië-kenner Thom Hoffman (62). Hij is gastconservator van de tentoonstelling *Dossier Indië* in het Wereldmuseum in Rotterdam.

Leeft Indië nog? "Ja, heel sterk. Er is enorm veel behoefte onder Nederlanders om meer te weten over Indië. Men is toe aan een heroriëntering ten opzichte van ons verleden in Indië. Misschien omdat de soevereiniteitsoverdracht inmiddels zeventig jaar geleden plaatsvond, een heel mensenleven! We kunnen er met meer afstand naar kijken. Het verhaal over Nederlands-Indië is nooit klaar, je kunt het elke keer opnieuw definiëren."

Welk beeld toont u met uw expositie? *Dossier Indië* toont de geschiedenis van Nederlands-Indië in foto's. En elke foto betekent voor mij, zelf jarenlang actief als fotograaf, het verhaal van een relatie. In de expositie beschrijft elke foto zodoende de relatie tussen Nederland en de Indonesiërs."

Welk verhaal is dat? "Alle foto's op een rij leggend, zag ik heldere patronen ontstaan. Steeds terugkerend was de hiërarchie. Of, sterker verwoord, het exploitatiemodel. Premier Colijn benoemt dat letterlijk in 1929: "de succesvolle exploitatie van bodem én bevolking". Er is steeds sprake van een gezagsrelatie tussen de Nederlandse tuan besar en de Indonesiër. Van ongelijkheid ook. De tentoonstelling geeft de chronologie weer vanaf 1840 tot 1949. Die top-down-relatie in Indië wordt steeds grimmiger."

Hoe moet een bezoeker daarnaar kijken volgens u? "Ik denk, dat mild terugkijken belangrijk is, maar óók op een eerlijker manier. Eerlijk én mild terugkijken kan samen gaan! Met 'Dossier Indië' wordt voor

het eerst de beleving van die tijd door de Indonesiërs getoond. Ook zij waren landgenoten, dat mogen we niet vergeten."

Hoe kijkt u ernaar als fotograaf? "Ik kijk altijd onderzoekend, bijvoorbeeld naar de relatie tussen geportretteerde en fotograaf. Wat wordt er verteld? Valt er nog meer te zien? Ik bekijk ook altijd de achterkant. Elke foto vertelt de geschiedenis, maar een foto heeft zélf ook een geschiedenis. Zo'n achterzijde is vaak fascinerend: stempels, krabbels, notities, getypte bijschriften van toen. Door de achterkant krijgt de foto context. Je ziet hoe het onderwerp destijds werd bekeken. Ik ben ook dol op scheurtjes en rafeltjes. Ook ben ik verzot op het materiaal waarop de foto is geplakt, vaak met het logo van de fotograaf, met een preegstempel, soms in goud. Ik ben een groot bewonderaar van 19e eeuwse grootmeesters. Je moet het karton kunnen ruiken!"

Waar bent u het meest trots op? "Een flink aantal foto's was niet eerder in origineel te zien. Ik voel mij sterk aangetrokken tot de periode 1920 tot 1940, een historisch turbulente tijd. Veel daarvan is nauwelijks bekend. Na de Beurskrach in 1929 slaat de werkeloosheid toe, ook in Indië! Alle werknemers, Nederlands, Indo én Indonesisch, eisen inspraak. De sfeer verhardt. Onder de oppervlakte broeide de weerstand tegen de Nederlanders al stevig. Verder tonen we in 'Dossier Indië' ook werkelijk unieke foto's uit de Japanse tijd door fotograaf Drakulic, voor het éérs te zien, en originele kamptekeningen, heel aangrijpend."

Hoe reageren de bezoekers op uw tentoonstelling? "Erg positief. We kregen sinds de opening op 1 oktober al meer dan tienduizend bezoekers. Er komen veel ouderen met jonge familieleden. Ook het fotoboek *Een Verborgene Geschiedenis* dat ik met dezelfde beelden samenstelde, krijgt een tweede druk. Het is in vierkleuren gedrukt,

Thom Hoffman (wiens grootvader werkte bij de BPM in Palembang) bekleedde in 2009 de Leonardo-leerstoel aan de Universiteit van Tilburg. Hij onderzocht teksten en documenten over Nederlands-Indië. In 2015 was hij Cultural Professor aan de TU Delft. Met een groep van 25 studenten deed Hoffman het onderzoek *Kromo Blanda – perspectieven op Nederlands-Indië*, met als doel een beeldbank over Nederlands-Indië. Uitgangspunt was méér bekendheid te geven aan de geschiedenis van Nederlands-Indië en de rol te onderzoeken van de 19e- en 20e-eeuwse fotografie in het koloniale denken en handelen.

waardoor de oude zwart-wit foto's in alle oorspronkelijke tinten goed overkomen."

Heeft u nog meer Indië gerelateerde projecten op de agenda staan? "We hopen volgend jaar online te gaan met BBNI, de beeldbank Nederlands-Indië. Daar zit een ongelooflijke liefde van mij voor Indië in. BBNI is een bundeling van Indische collecties. Er doen vijftien topmusea mee, ▶

Rijksmuseum, Bronbeek, Nationaal Museum Wereldculturen, Spoorwegmuseum, enzovoort. Sinds de steun in 2015 van OCW-minister Bussemaker werk ik samen met het NDE (Netwerk Digitaal Erfgoed). Ik probeer de kolonie zo compleet mogelijk weer te geven, van architectuur en jazzmuziek in Hotel des Indes tot krijgsgeschiedenis. De musea hebben nu elk wel hun website. Maar BBNI wil deze collecties "in één muis-klik" samenbrengen, gericht op onderwijs.

Dossier Indië is eigenlijk een direct uitvoerisiel van die beeldbank."

Tot slot: Wordt het niet eens tijd voor een nieuwe speelfilm over Indië? "Er bestaat al tijden het idee om *De Stille Kracht* van Couperus te verfilmen. Ik zou dolgraag Resident van Oudijck spelen! Mijn leven werd in 1974 ingrijpend veranderd door die prachtige TV-serie bij de AVRO. Alleen is het nu erg moeilijk werken in Indonesië,

vanwege de censuur. En vergis je niet, film is de duurste manier van een verhaal vertellen. Het is beter haalbaar om met een tentoonstelling of een fotoboek die geschiedenis te laten zien. De jongere generatie kijkt graag naar foto's en oude filmfragmenten. Heel fijn! Daarmee kunnen we het Indische verhaal goed overdragen. Ik blijf nieuwsgierig naar alle verhalen over Indië. Die geschiedenis houdt mij mijn hele leven bezig."

INDISCHE BUURTEN IN NEDERLAND

(DEEL 27)

UTRECHT

Veel Nederlandse gemeenten hebben straatnamen die verwijzen naar Nederlands Oost- of West-Indië. Verwijzingen naar (delen van) eilanden, plaatsen, rivieren, bergen, vulkanen, samenvattende namen (zoals *Insulinde*) en namen van personen (zoals *gouverneurs-generaal Pieter Both* of *J.P. Coen*). Onder regie van initiatiefnemer *Dick Rozing* werken verschillende auteurs aan het boek *Onze Indische buurten*. *Betina van Santen*, werkzaam als architectuurhistorica bij de gemeente Utrecht heeft de tekst geschreven. De historische foto's komen van *Het Utrechts Archief*.

De grootste wijk in Utrecht met voornamelijk Oost-Indische straatnamen is Lombok. Deze wijk is voor het belangrijkste deel gebouwd tussen 1880 en 1920. Het is een typische negentiende-eeuwse wijk, die zich kenmerkt door smalle straten die haaks gesitueerd zijn op de hoofdstraat: de Kanaalstraat. De wijk heeft sinds haar bouw een boeiende geschiedenis meegemaakt met wisselende bevolkingsgroepen en geldt sinds de laatste decennia van de twintigste eeuw als één van de meest multiculturele wijken van Utrecht.

Vroege geschiedenis

De oudste geschiedenis van Utrecht werd bepaald door de rivierlopen van de oude Rijn en door de oude Romeinse Rijksgrens, de Limes. De eerste bewoning vond plaats op hoger gelegen gebieden langs de nog sterk meanderende rivier. Omdat deze Rijnloop rond het jaar 1000 steeds minder actief werd groeven de bewoners van het gebied de Vleutense Wetering. Een stukje van de Rijnloop is tot op heden nog aanwezig langs de Billitonkade en heet daar Oude

Rijn. Utrecht kreeg in 1122 stadsrechten. Daarnaast begonnen vanaf de twaalfde eeuw de ontginningen van de omliggende veengebieden. Aan de westzijde van de ommuurde stad ontstonden zo de Hoge en de Lage Weide, die de stad in de veertiende eeuw gebruikte als gemeenschappelijke weidegebieden. In de vijftiende eeuw verkocht de stad dit weidegebied aan particulieren in afzonderlijke kavels. Lombok ligt op het gebied van de Hoge Weide. De Leidsche Rijn en de inmiddels gedempte Vleutense Wetering bepalen tot op de dag van vandaag de begrenzing van een groot deel van Lombok. In de achttiende en negentiende eeuw vestigden zich in dit gebied met name molens, zoals de Houtzaagmolen De Ster. Bovendien lagen er diverse buitenplaatsen, zoals Jaffa aan de Vleutense Wetering. In oorsprong was Jaffa een herberg: deze benaming komt al voor in de zeventiende eeuw. In de eeuwen hierna veranderde het in een groot buitenhuis met tuinen, moesland en een theekeupel en beelden. In 1934 kocht de gemeente Utrecht Jaffa aan, en liet het huis slopen.

Eind negentiende eeuw werd het Merwedekanaal aangelegd als grote kanaalverbinding aan de westkant van Utrecht. In die periode breidde de stad ook uit buiten de tussen 1830 en 1860 afgebroken stadsmuren. Aan de westzijde kwam vanaf circa 1860 nieuwbouw op gang vanuit de binnenstad langs de Vleutense Wetering en de Leidsche Rijn.

- ① Lombok Oost, 1999. Luchtfoto oostelijke deel van Lombok. Middenin de Damstraat, links de Kanaalstraat en rechts op de achtergrond het Westplein.
- ② Jan Pieterszoon Coenstraat, 1964. Gezicht voorgevel van het pand met borstbeeld van Jan Pieterszoon Coen door L.H. Hofland.
- ③ Jan Pieterszoon Koenbrug (1902) over de Leidsche Rijn, op de achtergrond de houtzaagmolen De Bijgeval, daarachter de houtzaagmolen De Ster en de watertoren aan de Riouwstraat. Links de huizen Leidsekade 79 -81 met geheel links het café van C. Pels (Leidsekade 81). Uitgever en drukker La Rivière en Voorhoeve.

Het 100-stratenplan

Het stadsbestuur was niet gelukkig met de wijze waarop de stad na 1860 buiten de bestaande stad uitbreidde. Er was geen gecoördineerde stratenaanleg en de bebouwing die ontstond was rommelig en van slechte kwaliteit. Om grip te krijgen op de stadsuitbreiding, maakte de gemeente in 1879 het zogenoemde 100-stratenplan. Dit was vooral een tekentafelplan waarin de gemeente met de liniaal nieuwe straten en pleinen tekende. Wel stelde ze straatbreedten vast voor hoofd- en zijstraten om zo in ieder geval een fatsoenlijk straatprofiel te kunnen afdwingen. De invulling met bebouwing was volledig in handen van particuliere ontwikkelaars. Het eerste deelplan dat de gemeente daadwerkelijk op basis van dit 100-stratenplan uitvoerde was Lombok. De aanleiding was een verzoek van de firma Hamburger om huizen te mogen bouwen voor haar arbeiders. ►

Abraham Hamburger was in 1866 deze loodpletterij gestart aan de Oudegracht en verplaatste haar in 1872 naar leegstaande gebouwen van een oude stoomzagerij aan de Leidsche Rijn. In 1874 opende hij hier ook een zinkpletterij. Op de aanvraag voor de bouw van arbeiderswoningen door de in Hamburgers opdracht werkende Maatschappij tot Exploitatie van bouwterreinen, werkte de gemeente een deelplan uit. In dit plan, getiteld Uitbreidingsplan Gemeente Catharijne, Sectie C, zijn de tracés van de hoofdstraat en twee zijstraten aangegeven: de Kanaalstraat, de J.P. Coenstraat en de Billitonkade. De naam Lombok kwam echter pas later tot stand, net als de naamgeving van de J.P. Coenstraat en Billitonkade.

Particulieren vulden de woningbouw in. Zo bouwden kleine bouwbedrijfjes meer dan een derde van de nieuwe woningen. Ze waren opdrachtgever, grondeigenaar en bouwer tegelijk en bouwden gemiddeld tussen de vijf en de dertig huizen. Er waren ook speculanten die het grootser aanpakten en minimaal zo'n zestig woningen bouwden. Acht van deze bouwondernemers namen ruim een derde van de woningen in Lombok voor hun rekening. De overheid had slechts een beperkte mogelijkheid om via de bestaande bouwverordening de kwaliteit van de nieuwe woningen te bewaken, want de liberale tijdgeest stond ingrijpende overheidsbemoeienis in de weg. De Gemeentewet van 1851 bepaalde, dat gemeenten alleen iets te zeggen hadden over de openbare orde, de zedelijkheid en de gezondheid. Dat er een onlosmakelijk verband bestond tussen goede en hygiënische woonomstandigheden en de volksgezondheid, behoorde nog niet tot de algemene kennis.

Ook in de nieuwe wijk Lombok vierde de speculatiebouw hoogtij. Dankzij het stratenplan kon de gemeente de breedte van de straten vastleggen, waarmee ze in ieder geval een zekere ruime opzet van de straten waarborgde. Ook de hoogte van de woongebouwen en de diepte van het bouwblok waren een reden van zorg: de

gemeente wenste liever geen boven- en benedenwoningen en zag buurten als de Pijp in Amsterdam als afschrikwekkend voorbeeld. Dit kon ze echter niet voorkomen: door de speculatie werden in Lombok toch veel boven- en benedenwoningen gebouwd.

Straatnamen

In Utrecht stelde het college van B en W de straatnamen vast. Aangezien het voor de keuze hiervan in die tijd geen verantwoording aflegde, valt niet te achterhalen wat de exacte motivatie was bij de bestuurders. Soms hadden de bouwers van de woningen ook suggesties die de gemeente overnam. De naam van Kanaalstraat als hoofdas ontleende ze in ieder geval aan het Merwedekanaal waar de straat op uitliep. Het was immers letterlijk de straat naar het kanaal. De woningen voor de arbeiders van Hamburger kwamen aan straten te liggen met namen als Sumatra, Borneo, Java, Bali, Riouw en Lombok. Deze straatnamen stelde de gemeente vast tussen 1892 en 1895. Het kan niet anders dan dat de gebeurtenissen op Lombok van 1894, die nationaal veel beroering wekten, de naamgeving van de Lombokstraat hebben beïnvloed. In heel Nederland vervulden nationale thema's een hoofdrol bij de straatnaamgeving in die tijd. In deze periode kreeg de nieuwe buurt in Utrecht langzaam maar zeker de benaming Lombok. De gebeurtenissen op Lombok hadden namelijk een groot effect op de stad Utrecht. Met een van de grootste Lombokcommissies van Nederland bracht de Utrechtse burgerij geld op voor de Nederlandse oorlogsslachtoffers. De actualiteit van Lombok zorgde naar alle waarschijnlijkheid voor de buurtnaam. Al rond 1900 werd gesproken over de Utrechtse wijk Lombok. Dat de relatie met 'ons Indië' een belangrijke rol speelde, werd nog eens onderstreept door de andere straatnamen die volgden en die de continue relatie van Nederland met de koloniën vanaf de zeventiende eeuw illustreerde. Zo kreeg de belangrijke dwarsstraat de naam van Jan Pieterszoon Coen. De huizen hier dateerden voor een groot deel uit 1898 en

④ Billitonkade, 1925-1942, met links het Merwedekanaal.

⑤ Bataviastreet, 1920-1932.

⑥ Borneostraat vanaf de Kanaalstraat, 2015.

DEEL
UW VERHAAL
OVER EEN
INDISCHE BUURT
OF STRAAT

UW BIJDRAGE IS GEWENST

U kunt een bijdrage aan het project leveren door uw verhaal te delen. Woont u in een Indische buurt of straat en heeft u er mooie, boeiende herinneringen aan, stuur dan uw reactie of foto's naar info@indischebuurten.nl. U kunt het initiatief financieel steunen en alvast het boek reserveren. Kijk op www.indischebuurten.nl of bezoek de Facebook-pagina *Indische buurten* voor actuele informatie.

zijn in hoogte en architectuur statiger dan de huizen aan de andere zijstraten. Midden in de straat, bij nummer 125, staat als bekroning een borstbeeld van J.P. Coen. De straten die ten westen hiervan tussen 1898 en 1904 aangelegd werden kregen voor een belangrijk deel namen van gouverneurs-generaal van Nederlands-Indië, onder andere Johan Maetsuyker, H.W. Daendels, Laurens Reaal en Pieter Both. Een deel tussen de Javastraat en de Kanaalstraat zou nog een tijd onbebouwd blijven. Dit stuk hoveniersgrond zou pas in de jaren twintig bebouwd worden met een ander type woningen.

Tot in de jaren dertig breidde Lombok zich uit in westelijke richting. De Menadostraat, Madioenstraat en Bonistraat liggen zelfs ten westen van de Spinozaweg. Vele decennia later zijn oude bedrijfscomplexen gesloopt en kwamen op deze zogenoemde inbreioplekken nieuwe woningen aan nieuwe straten met Indische vernieuwingen. In 2001 diverse hofjes, zoals Batjanhof, Saporaahof (dat natuurlijk Saparoea hof had moeten heten), Obihof en Boeroehof. En sinds 2015 liggen de winkels tussen de Tanimarkade en de Groeneweg aan het Haroekoeplein.

VAN ZEEVAARDER TOT GEZAGVOERDER, HET LEVENSVERRHAAL VAN BOY BRIJL

2

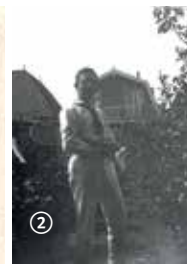
Een nieuw verhaal over oude tijden door Ed Vermeulen

BOUWKE DE WIJN dreef hier een klein winkeltje met kruidenierswaren, terwijl Cornelis een melkhandeltje had en wat beesten hield. Waar het houden van dieren toe kan leiden laat zich lezen in een, in de *Texelse Courant* van 26 april 1922 door De Wijn geplaatste advertentie, waarin melding werd gemaakt van 'de vermissing van een schaap, gemerkt met rode streep over de rug en een lam, gemerkt 8 op de rechter voorbout'. Bijzonder om te vermelden is dat de zoon des huizes, Willem (Wim), zelf ook een zeevaarkundige opleiding heeft gevolgd aan de *Texelse Zeevaarschool*. In februari van het jaar 1921 werd aan hem het diploma 3e stuurman grote stoomvaart uitgereikt. Een langdurige loopbaan bij de gerenommeerde rederij *Rotterdamsche Lloyd* volgde.

In Den Burg ging Boy, zoals zovele collega zeevaarders, tennissen en werd lid van de plaatselijke sportvereniging, waarvan de tennisafdeling in 1922 de naam 'Deuce' kreeg. De contributie... een dubbeltje per week, dit in tegenstelling tot de afdeling voetbal waar slechts een stuiver contributie geheven werd.

Een in 1914, in de achtertuin van het huis van de familie de Wijn, gemaakte foto toont Boy met tennisracket. Vanwege zijn voetbalverleden bij HFC zal hij ongetwijfeld ook een plaats verworven hebben in het voetbalteam van de *Zeevaarschool*.

In februari 1915 verhuisde de *Zeevaarschool* van de tijdelijke behuizing 'Het Glazen Paleis' aan de Burgwal, naar het nieuwgebouwde pand aan het Schilderend. Ter inwijding van de nieuwe locatie werd door de leerlingen op 16 februari 1915 in Hotel Texel een groot feest voor de inwoners van Den Burg georganiseerd. De opbrengst van dit feest met muziek, dans en een gekostumeerd bal, waarvoor de kaarten al snel uitverkocht waren, kwam ten goede aan het 'Witte Kruis' en de Wijkverpleging. Kortom, een dag waarvoor in Den Burg de vlag zou worden uitgestoken. Ten einde de heren zeevaarders hun danskunsten naar behoren te laten tonen, liet de firma A.C. Rab, Weverstraat 1 in Den Burg per advertentie in de krant weten een prachtcollectie balschoenen te hebben ingekocht. Geheel in de geest van de tijd werd vantevoren duidelijk aangegeven, dat het niet toegestaan was, dat heren als dames verkleed gingen en omgekeerd uiteraard ook niet. Gelet op het meer dan enthousiaste verslag in de *Texelse Courant* van 21 februari zal dit voorschrift de pret niet gedrukt hebben en hebben de zeevaarders zich uitstekend vermaakt met hun al dan niet van Texel afkomstige 'belles of the ball'. Ook belichtte burgemeester Gaarlandt in zijn dankwoord de door de schoolleiding geopperde gedachte met betrekking tot een meer intieme omgang tussen Texelaars en Zeevaarders. Of daarmee de omgang bedoeld werd, die uiteindelijk zou leiden tot het grote aantal tussen Zeevaarders en Texelse dames gesloten huwelijken, laat ik graag aan de fantasie van de lezer over.

- ① Bouwke de Wijn-Knol, 'Moeder van vele zeevaarders', met hond Mollie voor huis Kogerstraat 36. (fam. archief De Wijn)
- ② Sportieve pose Boy Brijl! Achtertuin Kogerstraat 36.
- ③ Achtertuin Kogerstraat 36, huidige situatie
- ④ Huis- en studiegenoot C.E.Salwegter a/b s.s. Ceram (met scheepshond), 1923. (foto: fam. archief Salwegter)
- ⑤ Groepsfoto Zeewaarschool 1915, Boy Brijl midden achter tafeltje links. In het midden, met baardje, directeur P. Bossen. (foto: archief Al Eelman)
- ⑥ Zeewaarschool Texel in feesttooi (>1920). (foto: archief Hist. Ver. Texel)
- ⑦ Gebouw voormalige Zeewaarschool, anno 2010
- ⑧ Petembleem Zeewaarschool Texel. (collectie Van Ingen Schenau)

IN DE TEXELSE COURANT van 25 juli 1915 werd vermeld dat W.F.Th Brijl en zijn klasgenoten Jb. Boon, P.J. Eelman, G.J. Kaczor, K.J. Kikkert, B.C. Kooger, C.S. Kuiper, L.E. de Nijs, D. de Ruijter waren bevorderd naar het 2e studiejaar. Veel echt Texelse familienamen. Leerling Brijl ontving voor 'vlijt, gedrag en vordering' een niet nader genoemd geschenk als 1e prijs, zijn klasgenoot K.J. Kikkert een 2e prijs. Boy's vlijt en inzet waren duidelijk niet onopgemerkt gebleven.

EERSTE WERELDOORLOG: Het waren de jaren van de Eerste Wereldoorlog, The Great War. Het woord 'Great' heeft vele betekenissen, waarvan er slechts één van toepassing kan zijn op deze rampzalige oorlog. De Nederlandse Strijdkrachten waren gemobiliseerd, voedsel en brandstoffen waren op de bon. Ondanks het feit, dat Nederland neutraal was, werden ook Nederlandse koopvaardij-schepen door Duitse onderzeeboten aangevallen en getorpedeerd. Ook lag de zee vol met mijnen waardoor veel schepen zwaar beschadigd werden of zelfs verloren gingen, met veel dodelijke slachtoffers tot gevolg. Veel leerlingen kwamen uit zeevarende families en maakten zich zorgen over hun op zee

verblijvende familieleden. Deze donkere periode moet ongetwijfeld een dagelijks terugkerend onderwerp van de gesprekken geweest zijn op de Zeevaartschool. Velen zullen zich tevens afgevraagd hebben of zij na het behalen van hun diploma wel direct konden gaan varen en niet opgeroepen zouden worden voor militaire dienst.

DE DOOD OP ZEE kwam voor velen wel heel erg dichtbij toen in de Texelse Courant van 3 januari 1917 melding werd gemaakt,

dat het ss Themis van de Amsterdamse rederij KNSM mogelijk op een mijn was gelopen en in de golven was verdwenen. De Themis, gebouwd in 1903, mat 897 brt (brutoregister-ton) en was onder gezag van kapitein P. Burghout op 21 december 1916 vanuit Newcastle vertrokken naar Amsterdam met een lading van 1006 ton steenkolen. Bij dit tragische gebeuren kwamen alle negentien opvarenden, onder wie 2e stuurman Cornelis Willem Kaan, oud leerling van de Zeevaartschool Texel, om het leven.

WIETEKE'S WERELD

'ENKELE REIS'

De laatste heerlijke Pelitareis ligt alweer achter ons. Begin oktober kwamen we terug uit de *Gordel van Smaragd* en het dagelijkse Hollandse leven begon weer. Ik moest vrijwel meteen repeteren voor een toneelstuk, *Enkele Reis*, de thriller waar ik nu in meespeel. Eigenlijk een komische thriller, want er valt best wat te lachen. Trudy Labij en Bram van der Vlugt zijn de medespellers, alsmede Florence Vos Weda die nu in haar laatste jaar zit van de Maastrichtse Toneelschool en deze productie als stage doet. Het stuk is geschreven door Lex Passchier en de regie is van Bruun Kuijt. Een thrillerschrijfster, Trudy Labij, en haar zus, ik, zien een enkele reis naar een tehuis als hun ergste nachtmerrie en willen een aftakelingsproces koste wat het kost voorkomen. Ze schakelen een sinistere heer in, om ze te helpen bij hun laatste wens, maar zodra hij arriveert, volgt een opeenvolging van vreemde gebeurtenissen die niemand voor mogelijk had gehouden. Alles blijkt steeds weer anders dan gedacht en hoe het afloopt is tot aan het verrassende einde toe niet te voorspellen.

De organisatie berust bij *Theaterbureau Hummelinck en Stuurman* en het stuk wordt omschreven als een 'must see' voor liefhebbers van Britse detectives. We repeteerden in een oude school in de Jordaan en werden voortreffelijk verzorgd door Pitt en Charley. Lekker brood, beleg en fruit. Bruun Kuijt is een bekwame en heel aardige regisseur die op een vriendelijk enthousiaste manier aanwijzingen geeft en vol overtuiging iets voorspeelt. Trudy Labij en Bram van der Vlugt zijn zeer ervaren acteurs en heel geestig in dit stuk. Voor Florence Vos is deze stage een buitenkans. Het is gezellig werken met elkaar en Florence doet het buitenge-

woon goed. Voor mij was het een weerzien met het toneel en de schouwburgers. Meestal treed ik als Tante Lien op in andere gelegenheden: Pasar Malam-hallen, tehuizen, kleine theaters. Natuurlijk speelde ik verleden jaar al mee in de Indonesische versie van *L'histoire du soldat*, maar een grote tournee als dit was lang geleden. Toen ik in 1970 trouwde met Theo Moody, trouwde ik een man met kinderen, dus vond ik het beter om te stoppen met 's avonds spelen en trad ik alleen op voor radio en televisie. Ik vond dit een mooi weerzien met theaters sinds mijn tijd bij de *Nieuwe Komedie*. Met weemoed dacht terug aan de leuke kinder- en andere voorstellingen.

Hoogtepunten toen waren *De schilderijenoorlog* van Jan Staal waarin ik de hoofdrol speelde, een meisje van 11 jaar. En natuurlijk *Romeo en Julia* van William Shakespeare. Toen ik hoorde dat ik Julia mocht spelen was ik bang dat ik die rol niet aan zou kunnen. Maar de regisseur Adrian Brine zei: 'Ach, Julia is een meisje van 14 jaar, dat kun je best.' En ik geloofde hem. Lex Schoorel speelde Romeo en hielp, samen met de regisseur, mij de verzen overtuigend te zeggen. Wat een onvergetelijke ervaring om in zo'n productie te mogen staan. Die fraaie kostuums, het moderne decor, de muziek. Er volgden meer mooie toneelvoorstellingen, leuke tournees, waarbij mijn collega acteurs allemaal lekkere restaurants wisten: wildrestaurants, Indonesische restaurants, bistrootjes. Ik heb het allemaal heerlijk gevonden, ook de lange busreizen met al het natuurschoon dat voorbij kwam. Maar mijn nieuwe moederrol en de huwelijks staat was ook leuk! En al snel kreeg ik een eigen baby. Die kwam veertien dagen te laat. Ik had al een hoorspel afgesproken en gaf nog volop borstvoeding toen de opna-

mes daarvoor begonnen. Dus de baby en een kindermisje gingen mee en mochten in een leegstaande studio wachten. Als de opnames uitliepen, riep ik wanhopig naar de regisseur: 'Mag ik weg, de melk komt al uit mijn borsten!' Dat mocht dan altijd. Nu leven we inmiddels in 2019. De repetitieperiode van 'Enkele reis' is voorbij en we hebben al een paar leuke voorstellingen gehad. Kijk bij www.hummelinckstuurman.nl als u wilt komen kijken. Reserveren kunt u bij de theaters. Dag! Tot ziens!

Hierbij nog, op verzoek van twee Indische vriendinnen, de tekst van de Perkoetoet.

De perkoetoet

"Toetie, ik wil zo graag op verjaardag vandaag een vogel in kooi die singen ken mooi! Ik erreg verlang naar een koetilang maar die fluit niet zo goed as een perkoetoet."

Niet ver daar vandaan naar de pasar zij gaan en mijn zus, Tante Toet koopt voor Noes perkoetoet Tante Noes, sij is blij! "Mooi kado seg, voor mij. Toetie, as wij weer thuis, ik wil paal voor mijn huis."

Ik hijs perkoetoet op sampai hoog in de top. Alleen kooi is so klein om dóór d'r in te zijn. Die burung die sit so kêtjêpit!" Noes koopt krاندjang groot steekt een stok voor sijn poot

Vogel sit op gemak. Ister water in bak ister pisang en beras, waddoeh kooi eerste klas Tante Noes sij geniet van gepierewit De perkoetoet sing mooi in reusachtige kooi

Toetie seh: "Hè, die Noes. Ja-a- vogel sing teroes, hij krijgt katès en rijst, kijk dan hoe se hem hijst in die kooi njang besar. Grote gaten, wah maar. Sij denk d'r niet aan. Dese kooi voor een haan"

foto: Rien Eijbersen

*Dese is kurungan waar hij ontsnappen kan.
Nou hij fluit beeldig seg, maar die burung flieg weg
uit die kooi njang besar. Grote bolongs, kijk maar.
Ja nou, Noes heeft lol. Maar ik fin haar tolol.*

*En ja, 's avonds laat, as Noes de kooi sakken laat
"Eh petot!" siet sij goed? "Mana mijn perkoetoet?"
Waddoeh, sayang hoor. Perkoetoet er fan door.
En sij chuil, nangis terus. Kassian Tante Noes.*

*Tegen Toet, aldoor weer, gaat sij sing, keer op keer
Noes maar éen dag getreur, want lui, wat gebeur(t)*

*Wie singt op sijn gemak 's morgens vroeg op het dak?
Noes roept: "Toetie, vlug! Mijn perkoetoet is terug!"*

Moraal van verhaal voor ons allemaal:
Vogel zonder kooi, sing ook errug mooi!

koetiang = zangvogel
perkoetoet = zangduifje
sampai = tot
kêjtjêpit = nauw
krandjang = mand
beras = rijst

teroes = door
katès = papaja
njang besar = die groot is
kurungan = grote kooi
bolongs = gaten
tolol = dom
mana = waar
sayang = jammer
nangis teroes = huilt alsmaar
kassian = zielig

DRINGEND GEZOCHT UW FOTO'S UIT WO2

We vragen dringend uw hulp voor de samenstelling van de visuele canon WO2 in 100 foto's, die 31 maart 2020 in de Tweede Kamer wordt geopend. De geschiedenis van de oorlog in Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen is een apart thema binnen het project *De Tweede Wereldoorlog in 100 foto's*.

Omdat de overzeese gebieden zich niet laten vangen in de provinciale campagne, was het niet een Commissaris van de Koning die het startsein van de zoektocht gaf. De oud-minister van Buitenlandse Zaken, Ben Bot, die als kind ruim drie jaar in Japans gevangenschap doorbracht, opende de campagne. Hij treedt op als 'ambassadeur' voor de oorlogsgeschiedenis van Indië en De West.

Symbolisch overhandigde Ben Bot vrijdag 15 november, tijdens de 'kick off' van de inzamelingsactie, de foto van zijn keuze aan Yvonne van Genugten, directeur van het Indisch Herinneringscentrum. De foto is gemaakt in het vrouwen- en kinderkamp Tjideng in het voormalige Batavia, vlak na de oorlog. De gevolgen van de gevangenschap en de chaotische omstandigheden zijn dan nog duidelijk aanwezig. Het beeld bracht bij oud-minister Bot jeugdherinneringen aan zijn kamptijd weer naar boven. De gevangenen gingen gebukt onder het zeer zware regime van de beruchte Japanse kampcommandant Kenichi Sonei. Bot verbleef hier ruim drie jaar met zijn moeder en zusjes, terwijl het lot van zijn vader onze-

ker was. Later zou blijken dat zijn vader de verschrikkingen van de Birma-Siamspoorlijn, waar hij door de Japanse overheersers te werk was gesteld, had overleefd.

'In het kamp was te eten, maar altijd te weinig. Er was permanent honger', vertelde Bot op de startbijeenkomst. Op de foto is nog net een klein stukje grond te zien, dat door de gevangenen nuttig gebruikt werd om wat groente te verbouwen. Zo had Bot als jongetje van 7-8 jaar de dagelijkse zorg voor de tomatenplanten. Groot was zijn gevoel van onrecht en machteloosheid, toen op een nacht de bijna rijpe tomaten door een onbekende mede-gevangene waren weggehaald. Enige maanden geleden toen hij dit tijdens een bijeenkomst memoreerde, biechtte één van de aanwezigen, een vroegere buurjongen uit het kamp, hem op, dat hij degene was die de tomaatjes had gejat. Op zijn beurt moest Ben Bot hem toen bekennen, dat ook hijzelf zich aan eenzelfde vergrijp had schuldig gemaakt. Hij was vervolgens enorm ziek van de onrijpe tomaten geworden. De reactie van zijn moeder toen was: "Dat krijg je ervan als je je niet aan de regels houdt...".

Tijdens de startbijeenkomst in het Indisch Herinneringscentrum aan de Sophialaan in Den Haag werd ook de werkgroep gepresenteerd die onder aanvoering van het Indisch Herinneringscentrum en Stichting Pelita is geformeerd. De komende maanden zamelt de werkgroep foto's in en roept het publiek op om foto's uit privébezit in te

brengen. Er is een indeling gemaakt naar een vijftal thema's, te weten:

- mobilisatie in Indië, militaire strijd en Japanse capitulatie, Bersiap tot aan de soevereiniteitsoverdracht in '49
- vervolging, internering en buitenkampers
- Japanse aanwezigheid en nationalisten
- verzet en repressie (Romusha's)
- dagelijks leven.

"We hopen met name op foto's uit de periode van de Japanse bezetting zelf, van 8 maart '42 tot de capitulatie 15 augustus '45. Het zou geweldig zijn als we daar meer foto's van krijgen," zegt Ben Bot. om daarmee de aftrap van de zoektocht te symboliseren. Onder anderen Noraly Beyer zal worden betrokken bij de selectie van de foto's over Suriname.

Tot 15 januari 2020 kunt u foto's insturen. Daarna zal de werkgroep, die zich over beeldmateriaal buigt uit Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen tijdens WO2, met uw hulp 50 foto's kiezen die de canon van Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen zullen vormen. De 12 Nederlandse provincies zullen er ook elk 50 vaststellen. Met alle foto's zal een website worden gevuld en worden 'pop up' tentoonstellingen georganiseerd. Op www.pelita.nl en www.indischherinneringscentrum.nl vindt u alle informatie over dit project. Hebt u nog foto's uit die tijd met een bijzondere herinnering, neem dan contact met ons op via 088 - 330 51 11 of info@pelita.nl

BEKEKEN DOOR HABIB

Ron Habiboe studeerde geschiedenis in Leiden en heeft zich hierna verder beziggehouden met onderzoek betreffende de Molukken. De laatste jaren leverde hij regelmatig artikelen en bijdragen over de Molukken aan onder meer het Molukse maandblad *Marinjo* en het radioprogramma *Suara Maluku*. Momenteel is hij werkzaam als freelance onderzoeker. In 'Bekeken door Habib' geeft hij een kort persoonlijk relaas over eigentijdse zaken die de Molukse gemeenschap raken of bezighouden.

GESCHIEDENIS DOOR DE OGEN VAN VROUWEN

Onlangs was ik bij een organisatie voor Intercultureel onderwijs, training en onderzoek, om te vertellen over de rol van Molukkers tijdens de dekolonisatie van Indonesië. Aan het einde van mijn praatje werd mij de vraag gesteld, hoe het zat met de rol van de vrouw in de Molukse gemeenschap. Ik moet bekennen, dat ik niet wist wat ik moest antwoorden. Ik begreep niet goed wat er werd gevraagd. Achteraf denk ik dat deze vraag zo algemeen was, dat ik begrip kan opbrengen voor mijn eigen verwarring. Maar, toen ik later thuis kwam, ben ik nog eens gaan denken over deze vraag, over de rol van de vrouw en het vrouwelijke perspectief op de geschiedenis. Vanwege een toegezegde bijdrage aan *Vrouwen en verzet in het Haagse Sophiahof* heb ik toen geprobeerd te bedenken hoe het leven van een Molukse vrouw tijdens de oorlog in Indië en daarna er uit heeft moeten zien.

De vrouwen van Molukse KNIL-militairen kregen te maken met verschillende obstakels. Na de capitulatie van het KNIL werden de militairen allemaal opgesloten in Japanse krijgsgevangenkampen. De vrouwen bleven dus, veelal op Java of Sumatra, alleen achter met de kinderen. Zij werden nu "alleenstaande" ouder en kostwinner. Dit was in vele gevallen niet gemakkelijk op het gebied van huisvesting en eten. In sommige gevallen werden de krijgsgevangenen Molukse militairen later wel weer vrijgelaten na hun belofte, dat zij zich niet zouden keren tegen de Japanse bezetting. Veel van deze vrijgekomen Molukse militairen organiseerden zich echter in het verzet tegen Japan. Velen zijn opgepakt door de Kempeitai, de gevreesde Japanse militaire politie, en hebben uiteindelijk het leven gelaten. Hun echtgenotes kwamen dus in een penibele situatie.

Tijdens mijn vele interviews met Molukse ouderen heb ik diverse malen het verhaal gehoord van vrouwen die tijdens de oorlog hun echtgenoot of vader zagen vertrekken, maar hem nooit meer hebben teruggezien. Zij werden door het Japanse leger geëxecuteerd of zijn tijdens hun martelingen of latere dwangarbeid bezweken. In veel van deze gevallen was het moeilijk voor de alleenstaande echtgenote om de kost voor het gehele gezin bij elkaar te schrapen. Er was echter nog een andere zaak die aandacht verdient. Alleenstaande vrouwelijke partners en hun dochters bleven vaak onbeschermd achter als mogelijke prooi voor seksuele willekeur of gedwongen prostitutie. Ik kan mij zo voorstellen dat ergens op Java een man gewoon het huis uitging om een boodschap te doen. Vrouwen zullen bij de deur eerst de straat in hebben gekeken of er geen dreiging was van een groepje Japanse militairen. Er zijn vele verhalen van vrouwen die zich speciaal lelijk maakten of een ziekte veinsden om uit handen van de Japanse militairen te blijven.

KNIL vrouwen en kinderen 1950-1951

De kwestie van de zogeheten troostmeisjes, vrouwen die door het Japanse leger werden gedwongen tot prostitutie, heb ik lang nauwelijks in verband gebracht met Molukse vrouwen. Echter, de documentaire *Omdat wij mooi waren* (2010), het begeleidende fotoboek *Troostmeisjes* van Jan Banning en het boek van Hilde Jansen, *Schaamte en onschuld* brachten gedwongen prostitutie en Molukse vrouwen bij elkaar. Zo kwam er een zekere Dominggas aan het woord, die als overlevende van een Japanse vergeldingsactie op het eiland Babar, samen met twaalf andere meisjes gedwongen werd om als prostituee in een Japans militair bordeel te werken. Tijdens eerdere interviews heb ik ook meerdere malen aanwijzingen gekregen over vrouwen in de Molukken die tijdens de oorlog in een zogeheten rumah pandjang (langgerekt huis, militair bordeel) hebben gewerkt. Als man zijnde ben ik daar destijds niet verder op ingegaan, omdat ik van mening was, dat deze zaken beter door een vrouwelijke interviewer besproken konden worden. Tot op heden is er nog niet speciaal onderzoek gedaan of geschreven over Molukse "troostmeisjes". Ongetwijfeld zal dit onderwerp ook ter sprake komen in het binnenkort te verschijnen boek van Griselda Molemans over dit onderwerp: *Levenslang oorlog*.

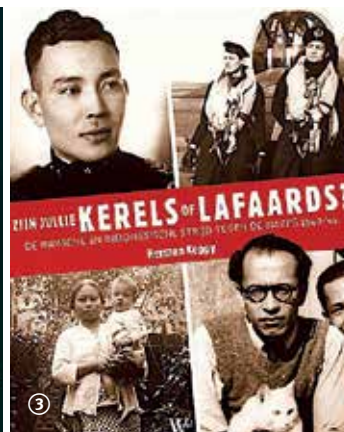
Nu ik toch bezig ben met thema's die vooral voor vrouwen van belang zijn geweest, wil ik ten slotte nog wijzen op een onderscheid tussen de echtgenotes van de Molukse KNIL-militairen. Een onderwerp, dat min of meer taboe is binnen de Molukse gemeenschap in Nederland en mij wel vaker is opgevallen, is het verhaal van sommige niet-Molukse vrouwen die getrouwd waren met een Molukse KNIL-militair. De militairen beneden de rang van sergeant woonden, samen met hun vrouw en kinderen in de kazerne van een van de garnizoenen in de archipel. Het kwam niet zelden voor, dat de niet-Molukse vrouwen werden gediscrimineerd door de Molukse vrouwen. Het gaat hier onder meer om Javaanse en Soedanese vrouwen, vrouwen die de Molukse militair had ontmoet in de plaats van het garnizoen op Java of elders in de archipel. De militairen die met een Molukse vrouw waren getrouwd, hadden hun vrouw soms ook leren kennen op Java of Sumatra, waar zij als dochters van een KNIL-militair waren geboren, in het kazernecomplex waren opgegroeid en dus al bekend waren met het soldatenleven. In andere gevallen had een militair zijn verlof naar de Molukken gebruikt om een vrouw uit zijn eigen dorp te zoeken en te trouwen. Het aantal Molukse echtgenotes was, zo neem ik vooralsnog aan, in de meerderheid, zodat een Javaanse of Soedanese echtgenote zich moest aanpassen aan de Molukse

zedes en gewoontes als zij geaccepteerd wilde worden door de andere vrouwen. Zo had ze rekening te houden met de mensen die oorspronkelijk uit hetzelfde Molukse dorp van haar man kwamen. Ook de zogeheten pela, mensen uit het dorp dat een broederschap vormde met het dorp van haar man, moest zij als familie beschouwen. Hiernaast hadden deze vrouwen vaak een islamitische achtergrond en vormden zij dus een minderheid tussen de hoofdzakelijk christelijke Molukkers. Uit de verhalen van kinderen uit een gemengd huwelijk komt veelvuldig naar voren, dat hun

niet-Molukse moeder het moeilijk had en vaak werd gediscrimineerd door de Molukse vrouwen.

Ook dit onderwerp waarbij vrouwen een speciale rol spelen, zal nader onderzocht moeten worden. Geschiedenis is nog vaak het verhaal van mannen. Ook het perspectief van vrouwen is noodzakelijk voor een gedeeld en meer gewogen geschiedverhaal.

Reacties: r.habiboe@gmail.com

Omdat de laatste tijd leuk en interessant leesvoer zich in bijzonder rap tempo aandient, hebben we besloten telkens een aantal boeken tegelijkertijd te bespreken.

① 'De mannen van Maria'

'We gingen om te baren, verscheept op bestelling van de heren ginds, zeven meisjes die vaak nog niet eens waren gekust.'

Maria van Aelst wordt als jong meisje door haar ouders naar de Oost gestuurd. Batavia, in 1625 een hete, stinkende puinhoop, heeft meisjes nodig. Nette Hollandse meisjes om Hollandse kinderen te baren. Ze wordt uitgehuwelijkt, maar anderhalf jaar later is ze al weduwe. In Batavia valt ze op door wie ze is en wat ze doet. Ook bij Antonio van Diemen, de latere gouverneur-generaal van Oost-Indië. Maria, pas vijftig jaar, heeft dan net haar tweede man begraven. En ze is rijk. Want in plaats van te zuchten onder de natte hitte, handelt ze in diamanten. Ze doet het, dwars tegen alle verboden in, om het wachten op een kind te verzachten. En omdat ze het wil.

In *De mannen van Maria* vertelt de schrijfster Anneloes Timmerije het waargebeurde verhaal van een vrouw die zich niet liet hinderen door de knellende keurslijven van haar tijd, een prachtboek. Een 'historische roman' klinkt saai,

maar dat is het zeker niet. Het is een fascinerend en uitstekend en ingetogen geschreven verhaal. Uit alles blijkt dat Timmerije veel onderzoek gedaan heeft naar dit onbekende stuk geschiedenis. Het boek is geschreven in de ik-vorm en geeft, mede door de onderkoelde, beschouwende toon van een onafhankelijke vrouw als Maria een boeiend beeld van de machtspolitiek in het Batavia van de V.O.C. De auteur (1955) is journaliste, geeft theatervoorstellingen over haar werk en schreef eerder verhalenbundels en o.a. *De grote Joseph** (2010). Met nawoord en literatuuropgave.

'De mannen van Maria'
door Anneloes Timmerije
Uitgeverij Querido
ISBN 978 90 21407 92 0
€ 20,99

② 'Anneke Grönloh'

Hitnoteringen van Suriname tot Singapore, vermeldingen in The Guinness Book of Records, officier in de Orde van Oranje-Nassau en met 30 miljoen verkochte platen wereldwijd de succesvolste Nederlandse zangeres ooit. Het klinkt als een sprookje, maar Anneke Grönloh maakte het waar.

Achter het applaus en haar eeuwige glimlach ging echter nog een ander leven schuil. Het verhaal van een Indisch meisje,

dat geboren werd in de jungle, dat haar eerste jaren doorbracht in een jappenkamp en dat aan de andere kant van de wereld haar plek moest zien te veroveren. Anneke Grönloh werd Nederlands eerste popidool met een ongeëvenaarde populariteit, en wist zich ook daarna meer dan 50 jaar te handhaven in een vak waarin carrières vaak niet langer duren dan een paar hits. Ook na tegenslagen en zware verliezen hield ze zich staande en vond altijd haar weg naar het podium.

Anneke Grönloh is het inspirerende verhaal van een sterke vrouw, die door alle trends en tegenslagen heen altijd trouw bleef aan zichzelf en aan haar publiek. Het boek is aan de prijs, maar je krijgt er wel wat voor! Het is een dikke pil, gevuld met prachtige verhalen en mooie foto's en bij de eerste druk is een uitstekende 10 inch vinylplaat bijgevoegd in een aantrekkelijke klaphoes, een collector's item in de dop. Bart Peeters, bijna 30 jaar zowel privé als zakelijk haar rechterhand, werkte jarenlang samen met Anneke Grönloh aan deze mooi vorm gegeven biografie, die Anneke Grönloh's levensverhaal vertelt. Waar ze werd geboren, hoe ze naar Nederland kwam, de grote successen in de showbizz, maar ook de tegenslagen. We ontmoeten haar mede tienersterren en levenslange vrienden: Ria Valk, Willeke Alberti en Rob de Nijs komen uitvoerig aan het woord. Net als andere (inmiddels overleden) collega's met wie ze werkte als Ramses Shaffy en Jos Brink. Bijzondere rollen zijn weg-

gelegd voor haar grote liefde Wim-Jaap en moeder Grönloh. Het boek sluit af met een prachtig vers van Frans Mulder. Kortom niet alleen een schets van een unieke artiest en vrouw, maar ook van meer dan een halve eeuw Nederlandse amusementsgeschiedenis

'Anneke Grönloh'

de biografie

Bart Peeters

Uitgever Joh. Enschede Amsterdam B.V.

ISBN 978 90 700 2497 0

€ 49,95

③ 'Zijn jullie kerels of lafaards?'

Pront hangt het portret van Jacoba van Tongeren om de hoek van onze redactieruimte. Eigendom van onze partner Stichting 1940-1945 en staat voor verzet tegen de nazi's. Of eigenlijk verzetsvrouwen tegen

de nazi's. En nu ook Indisch verzet tegen de nazi's. We hoorden namelijk al dat Jacoba Indisch was en tot haar 13e jaar midden in de bush van Sumatra woonde, waar haar vader als KNIL-officier verantwoordelijk was voor de aanleg van wegen en bruggen aldaar. Ook hoorden we meer en meer over Indische en Indonesische verzetsmensen in bezet Nederland. Echter nooit beseft, dat het er zovelen waren en er zovelen omkwamen. Dankzij Herman Keppy is Nederland nu sinds een maand een helder, zeer toegankelijk en mooi vormgegeven overzicht rijker van het Indisch en Indonesisch verzet tegen de nazi's. In ruim 270 pagina's en met meer dan 250 afbeeldingen beschrijft Keppy hoe zo'n enkele honderden Indische en Indonesische verzetsmensen substantieel strijd voerden tegen nazisme.

Het leest als een jongensboek, maar ook als postuum eerbetoon van onwaarachtige moed die helaas vaak werd afgestraft. Over

bangsa om trots op te zijn, die joodse kinderen hielpen onderduiken, V-1's frontaal aanvallen, overvallen pleegden, verraders neutraliseerden, ontsnappingen organiserden, papieren vervalsten, bombardementen uitvoerden, wapens regelden, illegale bladen drukten en verspreidden. Noem maar op. Of zoals op de flaptekst staat: Het is voor velen, inclusief de Indische gemeenschap, een tot nog toe onzichtbaar verhaal. Dit boek is de geschiedenis van de Duitse bezetting opnieuw verteld, maar nu ingekleurd, ook letterlijk, door mensen uit Nederlands-Indië.

Een aanrader!

'Zijn jullie kerels of lafaards?'

De Indische en Indonesische strijd tegen de nazi's 1940-'45

Herman Keppy

Uitgeverij West

ISBN 978 90 8206 354 7

€ 29,95

GOUDEN KOPPELS

John(r) en Mickey

Pelita heeft door het hele land meer dan driehonderd vrijwilligers die zich met ziel en zaligheid inzetten voor de doelgroep. Ze sjouwen met tafels voor een Masoek Sadj, leggen huisbezoeken af of coördineren de zorg binnen een regio. Wie zijn die vrijwilligers en wat drijft ze? Deze week een stevig koppel vrijwilligers dat de jaarlijkse Landelijke Molukse Ouderendag stevast tot een succes maakt.

John Salampessy (64) uit Hilversum, voormalig projectmanager ICT, is een van de vijf coördinerend vrijwilligers van de Pelita Landelijke Molukse Ouderendag (PLMOD).

Mickey Matitahatiwen (59) uit Huizen, mede-eigenaar bedrijf in telecom, is vrijwilliger bij de PLMOD en bij de Indische Eettafel Amstelveen én coördinerend vrijwilliger van de Masoek Sadj Amstelveen.

John: "Nu is het rustig, maar drie weken vóór de Molukse Ouderendag is het alle hens aan dek. Ik ben verantwoordelijk voor de standhouders en een deel van de honderd vrijwilligers. Zij zijn essentieel voor de opbouw, maar ook voor het verloop van de dag. Zo'n tweeduizend 55-plussers uit heel Nederland komen naar de Veluwehal in Barneveld, dat is niet niks. Gelukkig weten de meeste vrijwilligers precies wat ze moeten doen, ze zijn er elk jaar bij.

Op de dag zelf houd ik me vooral bezig met de standhouders: aanmelding, betaling, problemen oplossen. Ik loop dan ook met zo'n headset met een microfoontje. Als ergens in de Veluwehal iets mis gaat, moet ik erop af. Maar er gaat bijna nooit iets mis. Het is één grote vrolijkheid en saamhorigheid. Het enthousiasme van de mensen is zo mooi. Je ziet ze binnenkomen met een grote lach en vol verwachting. Ze ontmoeten weer bekenden van vroeger. Ze hebben er vaak een heel jaar naar uitgekeken. Daar doen we het als vrijwilligers voor. Het werk geeft een hoop stress, maar als het begint dan geef ik het helemaal over aan mijn vrijwilligers. Zonder hen is het nooit te bewerkstelligen. Je zet je met z'n allen in voor een doel en dat schept een band.

De PLMOD is ontstaan in 2002. De eerste generatie Molukkers kreeg behoefte om weer meer bij elkaar te komen, nadat ze over Nederland waren uitgewaaid. Het is steeds weer een feest om elkaar te zien. Als ik ooit zou stoppen met de organisatie blijf ik komen als bezoeker. Tuurlijk, uiteraard! Het programma, de muziek, de mensen die je ontmoet. En het dansen hè, de jospan. Dat is Moluks voor potjoh potjoh. Populair bij de eerste, tweede én derde generatie!

Mickey en ik doen van alles samen en voelen elkaar perfect aan, bijna zonder woorden. We zitten samen in een wandelgroep, doen dingen voor de kerk. En Mickey is coördinator van een van de zalen op de PLMOD. We doen een beroep op elkaar als dat nodig is. Of dat typisch Moluks is? Ook, maar bij ons is het gewoon vriendschap."

Mickey: "In Huizen werkten John en ik ooit mee aan een groot evenement voor Molukse kerkgenootschappen. Dat was een hele organisatie met bussen uit heel Nederland. Nico Papilaja van Pelita, Huizenaar, was daar ook bij betrokken. Hij vroeg ons daarna of we mee wilden helpen met een landelijke dag voor oudere Molukkers. Zo begon het.

Met John kan je prettig samenwerken. Hij houdt zich aan zijn afspraken maar is wel flexibel. En gedreven; wat gedaan moet worden wordt gedaan. Maar je kan het ook zeggen als iets je niet bevalt. Vorig jaar

heb ik via Pelita de cursus 'leidinggeven aan vrijwilligers' gedaan en sindsdien is er ook een band ontstaan met andere coördinerende vrijwilligers. Als we elkaar zien moeten we nog altijd lachen om de grappjes van toen.

Vrijwilligers zijn moeilijk te krijgen, maar wie eenmaal binnen is, houdt de laatste zaterdag van juni vrij. Die toewijding voel ik zelf ook naar de eerste generatie. Ik heb net vier jaar voor mijn zieke moeder gezorgd.

Dat kon omdat ik werd uitgekocht uit mijn bedrijf. Zeven dagen in de week verzorgde ik haar. Mét hulp van mijn familie, maar het was toch heel zwaar. En nog heb ik het gevoel, dat we tekort zijn geschoten. Mijn moeder wantrouwde buitenstaanders en wilde alleen door de kinderen geholpen worden. Dat had met haar verleden te maken. Toen ik eindelijk thuiszorg geregeld had, om zelf ook heel even rust te hebben, overleed ze. Nu ik ook vrijwilliger ben bij de Masoek Sadja en de Indische Eettafel in Amstelveen,

kom ik veel met Indische mensen in contact. Onze ouders hebben veel meegemaakt maar zij óók. Wij kwamen terecht in houten barakken, zij meteen tussen de Nederlanders. Dat vind ik heel interessant. Ik vind het goed dat Pelita bezig is met de geschiedenis en de naoorlogse generaties. Je krijgt kinderen en daar moet je toch aan kunnen vertellen waar hun opa en oma vandaan komen. Veel Molukse mensen hebben moeite om zich te uiten, maar ik heb mijn dochter alles verteld."

HALIN-VEILING VOOR HET GOEDE DOEL

Stichting HALIN verleent sinds jaar en dag financiële ondersteuning aan landgenoten in Indonesië. Geheel op eigen kracht en zonder overheidssubsidie verricht deze stichting in stilte veel nuttig werk voor hen die na de oorlog en bersiap-periode in Indonesië bleven wonen, vaak in behoeftige omstandigheden. Ten behoeve van deze activiteiten veilen wij een aantal kunstwerken uit het bezit van HALIN, uiteraard met de bedoeling zoveel mogelijk geld binnen te halen voor het nuttige werk van de stichting.

De totale opbrengst van de veilingen heeft dan toch de magische grens van € 10.000,- gepasseerd. Het zeer mooie teakhouten paneel met de wonderschone uitgestoken scènes uit de Mahabharata, het

zeer omvangrijk religieuze en filosofische epos uit India, dat samen met de Ramayana de hoeksteen van het hindoeïsme vormt, heeft zijn weg gevonden en verwisselt voor het mooie bedrag van € 450,- van eigenaar. De teller komt daarmee op een totaal van € 10.410,-. Omdat teak blijkbaar zijn momentum nu kent, proberen we dat nog even vast te houden met onze volgende aanbieding. Het gaat dit keer om een tweetal teakhouten beelden van een man en een vrouw. De man meet 24 x 40 cm. en de vrouw kent een wat bescheidener omvang van 12 x 43 cm. Het betreft Balinees houtsnijwerk uit de eerste helft van de vorige eeuw en is rondom fijnzinnig bewerkt.

Wilt u in het bezit komen van deze beide beelden, dan kunt u als gebruikelijk per post

47

of per e-mail een bod uitbrengen. Biedingen vanaf € 60,- worden in overweging genomen. Mocht u op deze mogelijkheid in willen gaan, laat het ons weten. Biedingen kunt u tot uiterlijk 1 februari 2020 sturen naar ons adres, t.a.v. Redactie Pelita Nieuws, Nienoord 13, 1112 XE Diemen, of via e-mail naar redactie@pelita.nl, onder vermelding van uw naam, adres en eventueel telefoonnummer. De werken worden toegewezen aan de hoogst biedende. Bij gelijke biedingen laten wij het lot beslissen. En nogmaals, de opbrengst komt geheel ten goede aan het werk van Stichting HALIN.

BRONBEEK IN BEELD

FOTODETERMINATIEMIDDAG

Museum Bronbeek aan de Velperweg 147 in Arnhem organiseert op zaterdagmiddag 7 maart 2020 de fotodeterminatiemiddag *Mijn opa was een...* Iedereen kan van 12.00 tot 17.00 uur bij een expertteam terecht met vragen over zijn eigen (familie)foto's, die betrekking hebben op het voormalige Nederlands-Indië en het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL).

Veel Nederlanders hebben familieleden die destijds in Nederlands-Indië woonden,

werkten of er als militair dienden en in de decennia na de Tweede Wereldoorlog per schip naar Nederland terugkeerden. In een nalatenschap of bij het opruimen van de zolder of kast vind je dan soms foto's en documenten waarop je familieleden in Indië of op een passagiersschip staan afgebeeld. Het belang en de betekenis ervan is vaak niet meteen duidelijk. Maar met hulp van specialisten kan dergelijk materiaal

veel vertellen over het leven van je familielid. Museum Bronbeek organiseert deze middag om mensen gelegenheid te geven een antwoord te vinden op hun vragen. De experts analyseren de foto's aan de hand van kleding, uniformen, wapens, voertuigen en gebouwen, maar ook door determinatie van stad- en landschappen. Behalve foto's kan men ook documenten, onderscheidingen en delen van uniformen voorleggen. Men kan ook nagaan of een familielid op een passagierslijst voorkomt. Indien gewenst kan men advies en informatie krijgen over nader (genealogisch) onderzoek.

De fotomiddag wordt gehouden in museum Bronbeek. Voor deelname geldt het toegangstarief van het museum. Reserveren is noodzakelijk, uitsluitend via nb.ravensbergen@mindef.nl.

UITHETOOG UITHETOOG UITHETOOG UITHETOOG UITHETOOG UITHETOOG

Henk Broekhuys), tel.: 06-38975085, e-mail: jaap@abenboas.nl

OPROEP / In de jaren 70 was er een uitzending over de overgang van Nederlands-Indië naar Indonesië. Hij heette naar mijn mening *Ons Indië voor de Indonesiërs*. Heeft iemand dit programma opgenomen? Zo ja, dan wil ik graag een kopie. Het NIOD kan mij niet aan het materiaal helpen, omdat er rechten op zitten. Dank en groet, mevrouw C.J. Gerritsen, tel.: 053-5382098, e-mail: trusgerritsenbuschman@gmail.com

OPROEP / Ik ben op zoek naar personen die in kamp Ambarawa 7 gevangen hebben gezeten tijdens de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog. In het bijzonder hoop ik iemand te vinden die mij wat kan vertellen over de hospitaalzaal voor zieke mannen. Mijn grootvader heeft in dat kamp gezeten en is daar overleden. Reacties graag naar: Jaap C. Boas (kleinzoon

OPROEP / Wegens de herdenking van 75 jaar bevrijding ben ik op zoek naar Bernard de Haas, geboren 1931 in Rotterdam. Hij was in 1942 ondergedoken bij de familie Loë in Mheer. Na de oorlog diende hij bij de marine in Nederlands-Indië. Wie weet meer over deze Bernard de Haas? Mijn naam is Wim Poell, tel.: 043-3580870, e-mail: wim.poell@gmail.com

OPROEP / Van mijn zus, Ineke Ytsma-Dumoulin en ik, Yvonne van Waveren-Dumoulin, zijn in kamp Banjoe-Biroe 10 portrettekeningen gemaakt. Als datum onder de tekeningen staat 27 juli 1945 en 3 augustus 1945 en ze zijn gesigneerd met AB. Kan iemand mij iets over deze tekenares vertellen? Reacties graag naar Yvonne M. van Waveren-Dumoulin, tel.: 06-53379256, e-mail: wavdum@hotmail.com

Yvonne (1938) en Ineke (1933) Dumoulin.

AMERSFOORT

datum : 3 februari, 1 maart
tijd : 12.45 - 15.00 uur
(zaal open 12.30 uur)
plaats : Klokhuis, Weberstraat 2
maaltijd : € 11,50
(reserveren gewenst)
aanmelden bij : mw. D. Harder,
tel. 06-41177346 of
eettafelamersfoort@gmail.com

AMSTELVEEN

datum : 10 januari
tijd : 13.00 - 16.00 uur
plaats : De Meent, Orion 3-5
maaltijd : € 11,00
(reserveren verplicht)
aanmelden bij : mw. L. Heijligers,
tel. 06-15482249

APELDOORN

datum : 12 januari, 9 februari
tijd : 14.00 - 16.00 uur
plaats : Stichting Walterbosch
Mercuriuslaan 35
maaltijd : € 12,00 (excl. consumpties)
aanmelden bij : dhr. H. Kabel 074-2432932
of j.verhoeve@pelita.nl

DEN HAAG

datum : 30 januari, 27 februari
tijd : 12.30 - 14.30 uur
(zaal open 12.00 uur)
plaats : Christus Triumfatorkerk
Juliana van Stolberglaan 154
maaltijd : € 12,00
aanmelden bij : dhr. Bert Knorr,
tel. 06-83441618 of
eettafeldenhaag@gmail.com

DEN HELDER

datum : 11 februari
tijd : 13.00 - 16.00 uur
(inloop 12.30)
plaats : Hotel Den Helder
Marsdiepstraat 2
maaltijd : € 10,00
aanmelden bij : dhr. Frits Piekhaar,
tel. 06-33831146

HILVERSUM

datum : 12 januari
tijd : 14.00 - 17.00 uur
plaats : Lopes Dias wijkcentrum
Lopes Diaslaan 213
maaltijd : € 12,50
aanmelden bij : dhr. George Nahumury,
tel. 06-13133422

LEEWARDEN

datum : 6 januari, 3 februari
tijd : 10.00 - 15.00 uur
plaats : MFC Westenkwartier
Verdijkstraat 1
maaltijd : € 9,50
aanmelden bij : mw. Ria von Ende-Veldhoen,
tel. 06-22462476

NIJMEGEN

datum : 28 februari
tijd : 13:00 - 15:00 uur
plaats : Oud Burgeren Gasthuis
Prof. Cornelissenstraat 2
maaltijd : € 12,00
aanmelden bij : steunpuntnijmegen@pelita.nl
tel. 06-13523093

OOSTZAAN

datum : 26 januari, 1 maart
tijd : 13:00 - 17:00 uur
(zaal niet eerder open)
plaats : Recreatiecentrum Concordia
Jacob Corneliszstraat 22
maaltijd : € 11,50
aanmelden bij : mw. Ine Andrea,
tel. 075-6841313

UTRECHT

datum : 17 januari
tijd : 13:00 - 17:00 uur
plaats : Buurthuis De Dreef
Schooneggendreef 27c
maaltijd : € 10,00
aanmelden bij : dhr. Jerry Windhouwer,
tel. 06-2096261

WAGENINGEN

datum : 25 februari
tijd : 14.00 - 16.00 uur
(zaal open 13.30 uur)
plaats : Rumah Kita
Plein 15 Augustus 1
maaltijd : € 12,00
aanmelden bij : Peter en Linda Logman,
tel. 06-26850932

SELAMAT DATANG BIJ DE

PELITA MASOEK SADJA[®]S

AMERSFOORT

datum : 18 januari
 tijd : 13.30 – 17.00 uur
 plaats : 'Het Klokhuis'
 Weberstraat 2
 toegangsprijs : € 4,00
 contactpersoon : mw. G. Cordier-de Croust,
 tel. 06-48753694

AMSTELVEEN

datum : 14 februari
 tijd : 13.00 – 16.00 uur
 plaats : De Meent, Orion 3-5
 toegangsprijs : € 4,00
 contactpersoon : dhr. R. Wattimurry,
 tel. 06-51612350
 dhr. M. Matitahatiwen,
 tel. 06-53559000

ARNHEM

datum : 26 januari
 tijd : 12.30 – 17.00 uur
 plaats : Bronbeek,
 Velperweg 147
 toegangsprijs : € 5,00 (bewoners
 Bronbeek gratis)
 contactpersoon : mw. Tonnie Nijman,
 tel. 0316-330162

ASSEN

datum : 25 januari
 tijd : 13.30 – 17.30 uur
 plaats : Wijkcentrum De Componist
 Paganinilaan 15
 toegangsprijs : € 5,00 (incl. koffie/thee)
 contactpersoon : dhr. Ed van Calck,
 tel. 06-23884706 of via
 masoeksadjaassen@kpn.nl

BERGEN OP ZOOM

datum : 15 januari
 tijd : 14.00 – 17.30 uur
 plaats : Partycentrum Rozenoord
 Beukenlaan 14
 toegangsprijs : € 3,50
 contactpersoon : dhr. H. Beijen,
 tel. 06-21292549
 dhr. H. Donk,
 tel. 06-14574373

BREDA

datum : 5 januari (zaal Vianden),
 2 februari (Huize Raffy),
 1 maart (Huize Raffy)
 tijd : 14.00 – 17.00 uur
 plaats : Huize Raffy
 Bernard de Wildestraat 400
 Zaal Vianden
 Viandenlaan 3

toegangsprijs : € 4,00 (Raffy),
 € 5,00 (Vianden)
 (leden € 3,00)
 contactpersoon : dhr. Ton Hendriks,
 tel. 06-40420330

DEN BOSCH

datum : 3 januari, 7 februari
 tijd : 13.30 – 17.00 uur
 plaats : De Grevelingen
 Grevelingen 66
 toegangsprijs : € 5,00 (leden € 2,50)
 contactpersoon : mw. T. Elfring,
 tel. 073-6416266

DEN HAAG

datum : 12 februari
 tijd : 13.30 – 15.30 uur
 plaats : 'Het Klokhuis'
 Celebesstraat 4
 toegangsprijs : € 3,50
 contactpersoon : mw. Anneke Ruff,
 tel. 088-3305111

DEN HELDER

datum : 28 januari, 25 februari
 tijd : 14.00 – 17.00 uur
 plaats : 'De Draaikolk'
 Dollardlaan 202
 toegangsprijs : € 3,00
 contactpersoon : J. vd Vlis,
 tel. 06-47056859

EINDHOVEN

datum : 14 februari
 tijd : 13.00 – 17.00 uur
 plaats : Dr. Ir. Philipshuis
 Fakkellaan 1
 toegangsprijs : € 3,00
 contactpersoon : dhr. H. Hallegraef
 tel. 06-13543811 of
 040-2463816

HELMOND

datum : 24 januari
 tijd : 13.30 – 17.00 uur
 plaats : VEKA Sportcentrum,
 Deltaweg 201
 toegangsprijs : € 3,50
 contactpersoon : dhr. Kees Schepel,
 tel. 06-13521570

HILVERSUM

datum : 9 februari
 tijd : 14:00 – 17.00 uur
 plaats : Lopes Diaslaan 213
 toegangsprijs : € 4,50
 contactpersoon : dhr. George Nahumury,
 tel. 06-28361213

LEEUWARDEN

datum : 11 januari
 tijd : 13.30 – 17.30 uur
 plaats : MFC Westenkwartier
 Verdstraat 1
 toegangsprijs : € 4,00 (leden € 3,00)
 contactpersoon : mw. Ria von Ende-Veldhoen,
 tel. 06-22462476

MAASTRICHT

datum : 10 januari
 tijd : 13.30 – 17.00 uur
 plaats : Buurtcentrum 't Atrium
 Aureliushof 160
 toegangsprijs : € 3,50
 contactpersoon : dhr. Jim Rosbak,
 tel. 06-13521570

RIJSWIJK

datum : 21 januari, 18 februari
 tijd : 13.00 – 16.00 uur
 plaats : Wijkcentrum Stervoorde
 Dr. H.J. van Mooklaan 1
 toegangsprijs : € 4,00
 contactpersoon : dhr. Eric Gerritsen,
 tel. 06-20035692

SITTARD

datum : 21 januari, 28 februari
 tijd : 11.00 – 15.00 uur
 plaats : Limbrichterveld
 Eisenhowerstraat 724
 toegangsprijs : € 3,50
 contactpersoon : dhr. Jim Rosbak,
 tel. 046-4510084

ZWOLLE

datum : 18 januari, 15 februari
 tijd : 13.30 – 17.00 uur
 plaats : Wijkcentrum Holtenbroek
 Bachlaan 20
 toegangsprijs : € 3,50
 contactpersoon : dhr. Arnold Niesen,
 tel. 06-20015449

- Voor meer informatie:
 Stichting Pelita, tel. 088 - 3305111
- Voor details omtrent programmering
 zie website www.pelita.nl

PELITANIEUWS

ZWEEDSE PRIJSPUZZEL (05)

gewonde terug gezet	aanw. vuw. deel van sumatra	schuld eiser sterke drank	voordat	de dato	meisje	woon plaats toe- spraak
vol vuur ramp- spoed					roem	
vogel- product trek- dier		vreemde munt	klein	regel bloem	land- tong schenk- ing	
groots hemel- lichaam	verbond		deel van trap	soort zeilboot	pers. vuw.	kreet gods- spraak
landbouw werktuig wending	daar lief- kozing		water- plaats finish	en andere	noot ten bedrage van	vorde- ring
noot	tegen		geheel	nikkel ter attentie	plan rust- plaats	geeste- lijke
vreemde munt	vlak	wereld- taal idem	plek	dieren- geluid akelig	dominee buiten- gewoon	ter plaatse lengte- maat
optreden voor- zetsel		vervoer- middel		bijbelse figuur	domina	slacht- offer
wereld- deel beroep		oude maat ter her- innering		ondu- gend verenigde naties	bijvoor- beeld	
			op afstand			

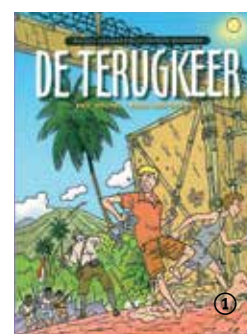
LOS DE PUZZEL OP!

De letters in de gekleurde vakjes vormen, nadat u ze in de juiste volgorde heeft geplaatst, dit keer het Indonesische woord voor een regionaal gerecht.

U kunt de oplossing tot 1 februari 2020 per briefkaart inzenden naar de redactie van Pelita Nieuws, Nienoord 13, 1112 XE Diemen of per mail naar info@pelita.nl.

Maak kans op de volgende prijzen:

- 1 **De terugkeer** van Eric Heuvel en Ruud van der Rol.
- 2 **Familieziek, naar de roman van Adriaan van Dis** van Peter van Dongen
- 3 **Bij de Les, schoolplaten van Nederlands-Indië** (antiquarisch) van Hella S. Haasse

WINNAARS PELITANIEUWS PRIJSPUZZEL OKTOBER

De oplossing van de vorige Pelita Nieuws Zweedse Prijspuzzel is **Angin Ribut**, storm, het Indonesische woord voor dit weersverschijnsel. Uit de vele goede reacties zijn de volgende prijswinnaars getrokken: de heer **G.M.H. Velde** uit Enschede, mevrouw **Vonnie Ramaekers-Drijsen** uit Grave en mevrouw **E.M. Seeman** uit Zwolle. Van harte gefeliciteerd, een dezer dagen zult u uw prijs thuis ontvangen.

Deze tekening is gemaakt in Sidemen op Bali voorafgaand aan een evenement dat over landbouwproducten ging. De jongens klitten wat bij elkaar in afwachting van de meisjes, die als danseresjes gekleed verderop stonden.

(Potlood, pen, penseel en gekleurde inkt, afm. 32x42 cm 2006) **Cary Venselaar**